

УДК 336.71

Шмуратко Я.А.

*викладач кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету***МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ
НА РИНКУ ПОХІДНИХ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ****METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF BANKING
REGULATION ON DERIVATIVES MARKET****АНОТАЦІЯ**

У статті визначено особливості функціонування ринку похідних фінансових інструментів, проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення сутності банківського регулювання та механізму регулювання операцій банків на ринку похідних фінансових інструментів; запропоновано авторське трактування сутності регулювання банківської діяльності на ринку похідних фінансових інструментів та надано рекомендації щодо удосконалення методів регулювання.

Ключові слова: фінансовий ринок, банк, ринок похідних фінансових інструментів, регулювання, механізм.

АННОТАЦИЯ

В статье определены особенности функционирования рынка производных финансовых инструментов, проанализированы современные научные подходы к определению сущности банковского регулирования и механизма регулирования операций банков на рынке производных финансовых инструментов; предложена авторская трактовка сущности регулирования банковской деятельности на рынке производных финансовых инструментов и даны рекомендации по совершенствованию методов регулирования.

Ключевые слова: финансовый рынок, банк, рынок производных финансовых инструментов, регулирование, механизм.

ANNOTATION

In the article the features of function in market of derivatives analyzed modern scientific approaches to determining the nature of banking regulation and mechanism of regulation of banking transactions in the market of derivative financial instruments; The author interpretation of the nature of banking regulation in the market of derivatives and recommendation on improving management techniques.

Keywords: financial market, bank, derivatives market, regulation, mechanism.

Постановка проблеми. В умовах впливу глобалізації та інформаційних технологій на діяльність фінансових посередників, у поєднанні з процесами дезінтермедіації функцій банків на фінансовому ринку та падіння рівня доходності традиційних фінансових інструментів, банки України активізують процеси впровадження та використання нових продуктів на кредитному та фондовому ринках. Діяльність банків поступово ускладнюється, розширюється перелік послуг та операцій, які не є традиційними для них, унаслідок чого збільшуються доходи банківських установ, але у той же час підвищуються ризики, тому виникає необхідність у регулюванні процесів використання новітніх фінансових інструментів.

Зазначене підтверджується аналізом чинників, що сприяли виникненню останньої світо-

вої фінансово-економічної кризи, одним із яких були суттєві недоліки в системі регулювання діяльності банківського сектору економіки практично усіх країн світу. Необхідність вирішення проблем, з якими стикнулися міжнародні та національні регулятори фінансових ринків при подоланні негативного впливу кризи, потребує не тільки нових підходів до регулювання, а й глибинної трансформації та переосмислення існуючих методів регулювання, формування нових концептуальних засад регулювання сучасної діяльності банків, що свідчить про актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесів регулювання діяльності банків присвячена досить велика кількість наукових праць. Серед наукових праць, які стали теоретичною основою дослідження даного питання, необхідно відзначити роботи зарубіжних учених: Л. Галіца, Я. Гінді, Дж. Маршала і В. Бансала, Х. Мінські, Ж. Матука та ін. Серед вітчизняних науковців заслуговують уваги роботи Б. Адамика, Л. Алексеєнко, І. Лютого, В. Міщенко, О. Орлюка, Л. Примостки та ін.

Суттєвий внесок в дослідження процесів регулювання ринку зробили такі вчені, як: А. Буренін, А. Галанов, О. Гришина, О. Звонова, А. Фельдман. Серед вітчизняних науковців проблемам розвитку ринку похідних фінансових інструментів присвячені праці А. Бурденко, Л. Примостки, О. Сохацької та ін.

Аналіз наукових праць дозволяє дійти висновку, що проблематиці регулювання банківської діяльності присвячено велику кількість наукових досліджень, а при дослідженні ринку похідних фінансових інструментів (далі ПФІ) здебільшого визначаються сутність, місто та роль ПФІ у фінансовій системі. Разом з тим проблемам регулювання цього сегменту фінансового ринку приділено, на нашу думку, недостатньо уваги, тому вони потребують подальшого поглибленого вивчення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Використання ПФІ сучасними банками, як свідчать результати останньої світової економічної кризи, в умовах відсутності дієвих методів та норм регулювання має проциклічний характер, тобто посилює кризові явища на фінансових ринках. Сучасні прагнен-

ня учасників фінансового ринку до оптимізації балансів, пошук нових джерел прибутковості та необхідність страхування ризиків призвело до зростання обсягів ринку ПФІ, особливо його позабіржових операцій до рівня передкризового 2007 р. Особливу занепокоєність викликає той факт, що у після кризовий період фінансові холдинги США (яким належать 34,7% сукупних активів американської банківської системи) збільшили обсяги похідних фінансових інструментів на 72% при зростанні реальних активів лише на 23%. Збільшують обсяги операцій з похідними фінансовими інструментами і європейські банки. Тому, на наш погляд, розробка та використання нових засад регулювання діяльності банків на ринку ПФІ стає нагальним завданням сьогодення.

Метою статті є аналіз методологічних засад регулювання діяльності банків на ринку похідних фінансових інструментів та розробка рекомендацій щодо їх удосконалення. Для досягнення мети у статті вирішено такі завдання: визначено особливості функціонування ринку похідних фінансових інструментів, проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення сутності банківського регулювання та механізму регулювання операцій банків на ринку похідних фінансових інструментів, надано рекомендації щодо удосконалення методів регулювання.

Виклад основного матеріалу. Особливості функціонування ринку ПФІ, його «інфекційна» природа, роль банків на цьому сегменті фінансового ринку, системні ризики, які генеруються банківськими установами в процесі здійснення операцій на ринку ПФІ, потребують детального аналізу існуючих та розробки нових методів та підходів щодо загального регулювання операцій як на ринку ПФІ, так і регулювання діяльності банків на цьому сегменті фінансового ринку.

Критичний аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що не існує єдиної думки щодо сутності поняття «банківське регулювання». Визначаючи зміст поняття банківського регулювання, на нашу думку, варто звернути увагу на розкриття змісту поняття «регулювання».

Енциклопедія соціології надає наступне тлумачення поняття «регулювання»:

1. Приведення у порядок, впорядкування (механізму, діяльності тощо); управління рухом, напрямом, діями, відносинами тощо.

2. Сукупність приписів, що створюють органи влади або управління і мають за мету внести відомий порядок в ту або іншу сферу життя.

3. Форма цілеспрямованого управлінського впливу, орієнтованого на підтримку рівноваги керованого об'єкта та на його розвиток за допомогою введення в нього регуляторів (норм, правил, цілей, зв'язків) [1]. Зауважимо, що у порівнянні, наприклад, з тлумаченням, що надається словником іншомовних слів [2, с. 497], регулювання розглядається не тільки як впорядкування, а і як управління напрямку роз-

витку об'єкту регулювання. Це уточнення актуальне для дослідження вітчизняного ринку ПФІ, який знаходиться на етапі свого формування, тобто національні регулятори мають змогу скеровувати напрям розвитку, тоді як регулятори розвинених країн мають впорядковувати вже сформовані національні ринки.

Суттєвий внесок в визначення економічної сутності поняття «регулювання», який відображає особливості сьогоденних процесів в світовій фінансовій системі, зробили автори дослідження «Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів». Так, регулювання розглядається як «самостійна організаційна система, базова на взаємодії механізмів регулювання діяльності конкретних суб'єктів економіки..., цілісний організм, мета діяльності якого полягає в тому, щоби привести у належно впорядковану всю економічну систему» [3, с. 24]. Мета регулювання досягається шляхом створення моделі механізму регулювання, якому властивий пошук взаємодій, взаємозв'язків, процес економічного налаштування, здатний урахувати розмаїття чинників відтворення, тобто цей механізм з'являється як результат взаємодії механізмів регулювання окремих суб'єктів.

Таким чином, при визначенні сутності поняття регулювання, автори наголошують на необхідності врахування взаємозв'язків між елементами економічної системи, яка є об'єктом регулювання, що дозволяє враховувати її особливості та відмінності. На нашу думку, використання зазначених методологічних засад буде сприяти формуванню наукових основ регулювання операцій банків на ринку ПФІ.

Щодо поняття «банківське регулювання», то проведений аналіз існуючих трактувань надає змогу дійти висновку, що у наукових розробках існує принаймні два підходи до визначення цього терміну.

Представники першого під регулюванням розуміють вплив держави на розвиток банківського сектора економіки, який забезпечує стабільний розвиток та функціонування банківської системи. Наприклад, Б. Адамик, О. Любунь, О. Орлюк та інші визначають банківське регулювання як систему заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне, безпечне функціонування банків та запобігає дестабілізуючим процесам у банківському секторі [4, с. 174; 5, с. 208-209; 6, с. 151].

Представники другого підходу акцентують увагу на нормах та механізмах чинного регулювання, розуміючи під банківським регулюванням створення відповідної нормативної бази, яка регламентує діяльність банківських установ. Так, В. Міщенко під банківським регулюванням розуміє насамперед створення відповідної правової бази у вигляді законодавчих та нормативних положень, які б визначали такі межі поведінки банків, які б сприяли надійному та ефективному функціонуванню банківської системи [7, с. 47]. Аналітики Світового

банку визначають банківське регулювання як «...процес формування і закріплення уповноваженими органами спеціальних правил та норм на основі діючих законів зі метою їх ефективного застосування у діяльності банків» [8, с. 116].

Зауважимо, що методи регулювання діяльності банків на ринку ПФІ підпорядковуються специфічним нормам регулювання ринку ПФІ та водночас є складовими системи регулювання банківських операцій. Саме тому дієве регулювання операцій банків з похідними фінансовими інструментами можливе виключно при наявності дієвих норм регулювання ринку ПФІ.

Як було зазначено вище, аналіз наукової літератури, яка присвячена дослідженням ринку похідних фінансових інструментів, дозволяє дійти висновку, що наукові праці сучасних вчених присвячені здебільшого дослідженню сутності інструментів ринку ПФІ, стратегій їх використання для вирішення окремих завдань економічних суб'єктів. Щодо досліджень сучасних проблем регулювання ринку ПФІ, то варто зазначити, що науковці переважно приділяють увагу загальним проблемам фінансового регулювання, визначаючи загальні принципи та засади процесів регулювання операцій на цьому ринку. Це зумовлено, на нашу думку, перш за все відсутністю єдиних підходів до визначення сутності ринку ПФІ, складності його структури, специфічних особливостей функціонування. Так, на думку більшості вчених, ринок ПФІ є частиною ринку ризику цінних паперів, тому він не розглядається як самостійний об'єкт регулювання та підпорядковується загальним нормам регулювання фінансового ринку та ринку цінних паперів.

Зауважимо, що міжнародні фінансові інституції постійно приділяють увагу питанням регулювання операцій з цінними паперами. Так, ще у 1998 р. Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO) схвалила доповідь «Цілі і принципи регулювання ринку цінних паперів» де підкреслюється, що принципи регулювання цінних паперів розповсюджуються і на ринки ПФІ, коли це впливає з контексту. У цьому ж документі визначено основні цілі регулювання, до яких відносяться наступні: захист інвесторів, забезпечення законності, ефективності та прозорості ринку, сприяння зниженню системних ризиків. Визначені цілі ще й досі є актуальними, тому, на нашу думку, можуть бути реалізовані шляхом імплементації у законодавчі акти та норми, що регулюють сучасну діяльність учасників ринку ПФІ [9, с. 320].

Необхідність подальших розробок методологічних засад регулювання ринку похідних фінансових інструментів виникла після фінансової кризи 2008 р., коли проблеми регулювання цього ринку з площини економічних досліджень перейшли у площину політичних дискусій та стали предметом обговорення на рівні керівників провідних країн світової економіки.

Міжнародні підходи, що рекомендовані для реформування системи регулювання світових фінансових ринків і ринку ПФІ, як їх найбільш ризикової складової, викладені у рішеннях самітів G20 (2008 та 2009 рр.). До основних положень та рекомендацій самітів необхідно віднести:

- стандартизацію похідних фінансових інструментів;
- введення інституту централізованого клірингу для операцій з похідними фінансовими інструментами;
- формування торгових репозитаріїв з метою створення інформаційної бази для збереження та подання достовірних даних по всіх позабіржових деривативах для здійснення централізованого клірингу незалежно від місця угоди;
- інтеграцію принципу підвищених вимог до капіталу для тих фінансових інституцій, що здійснюють операції з позабіржовими деривативами та не підлягають централізованому клірингу (принципи Базеля III) [10].

Але вказані рекомендації, на нашу думку, мають інституціональний характер, який має на меті регулювання та впорядкування механізмів функціонування ринків ПФІ. Разом з тим відсутні рекомендації щодо управління та контролю за ризиками, що генеруються при використанні похідних фінансових інструментів суб'єктами ринку ПФІ взагалі та банками зокрема.

Зауважимо, що в сучасних умовах впровадження зазначених вище рекомендацій виникає необхідність розробки механізму регулювання. У зв'язку з цим заслуговує на увагу підхід до визначення механізму регулювання ринку ПФІ, запропонований вченими О. Гришиною та О. Звоноюю [11]. Вчені пропонують здійснювати регулювання ринку похідних фінансових інструментів на мікро- та макроекономічному рівнях.

На мікроекономічному рівні пропонується використовувати внутрішні методи регулювання, а саме – саморегулювання учасниками ринку операцій з похідними фінансовими інструментами, яке здійснюється безпосередньо професійними учасниками ринку як окремо (приватне управління ризиками або «ринкова дисципліна»), так і шляхом створення колективних систем фінансової допомоги, участі банків та інших суб'єктів ринку в процесах регулювання в якості внутрішніх регуляторів фінансових ризиків.

На макроекономічному рівні автори пропонують використовувати зовнішні методи регулювання, які визначаються як комплекс ринкових та державних методів регулювання, що спрямовані на впорядкування руху капіталу на національному та міжнародному рівнях, та мають на меті підтримку фінансового ринку, підтримку забезпечення неінфляційного зростання національної економіки, забезпечення руху капіталів між галузями та державами

та формування системи фінансової безпеки у всіх секторах фінансового ринку [11, с. 116-120]. Отже, автори пропонують при визначенні методів регулювання операцій на ринку ПФІ розглядати його як складову міжнародного фінансового ринку, акцентуючи увагу на необхідність системного аналізу, враховуючи взаємозалежності та взаємозв'язки між ринками.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи результати дослідження, вважаємо, що з урахуванням специфіки ринку похідних фінансових інструментів, який за своєю сутністю є «надбудовою» над ринками базисних активів та, таким чином, охоплює всю економічну систему, необхідно формувати методологічні підходи до регулювання саме на цьому. Крім того, необхідно враховувати те, що банки відіграють провідну роль у функціонуванні цього сегменту фінансового ринку, а банківське регулювання операцій з похідними фінансовими інструментами виходить за межі загально визначеного поняття банківського регулювання як за метою регулювання, так і за методологію. Тому, на нашу думку, банківське регулювання повинно ґрунтуватися на дослідженні та виявленні механізмів взаємодії банківських установ з іншими суб'єктами господарювання, що функціонують на ринку ПФІ, відображаючи та враховуючи взаємозв'язки та вплив діяльності банків на загальний стан економічної системи. Механізми функціонують на засадах відповідних законів, норм, процедур та правил. Зазначене надає змогу визначити регулювання банківської діяльності на ринку похідних фінансових інструментів як процес формування і закріплення уповноваженими органами спеціальних правил та норм на основі діючих законів, які б відображали механізми взаємодії та зв'язків банківських установ з іншими елементами економічної системи, з метою досягнення стабільного функціонування та розвитку економічної системи у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Antinazi. Энциклопедия социологии, 2009. Словари и энциклопедии на Академике [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/3417/РЕГУЛИРОВАНИЕ>.
2. Словник іншомовних слів [уклад. С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута]. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.
3. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів : монографія / [Л.О. Примостка, М.І. Дибя, О.О.Чуб та ін.] за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2012. – 459 с.
4. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : навчальний посібник. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
5. Національний Банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О.С. Любунь, В.С. Любунь, І.В. Іванець. – Київ : Центр навч. л-ри Ун-т екон. та права «КРОК», 2004. – 351 с.
6. Орлюк О.П. Банківське право : навч. посіб. / О.П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
7. Міщенко В.І. Банківський нагляд : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Коренева]. – К. : Знання, 2004. – 406 с.
8. Грюнинг Х. Ван. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском / Х. Ван Грюнинг, Братанович Соня Брайович ; пер. с англ. сл. д.э.н. К.Р. Тагирбекова. – М. : Издательство «Весь Мир»; 2003. – 304 с.
9. Алан Рот, Александр Захаров, Яков Миркин, Ричард Бернанд, Петр Баренбойм, Бруксли Борн. Основы государственного регулирования финансового рынка. Зарубежный опыт : учебное пособие для юридических и экономических вузов. – М. : Юридический Дом «Юстицинформ», 2002. – 512 с.
10. Астапов К.Л., Развитие рынка деривативов в Российской Федерации в контексте решений стран «Группы 20» // Деньги и кредит. – 6/2013. – С. 59.
11. Гришина О.А., Звонова Е.А. Регулирование мирового финансового рынка: Теория, практика, инструменты. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 410 с.